

Fra innvandrere til nasjonal minoritet

Kari Storaas

En av mine eldste informanter siterte sine finske besteforeldre som slo seg ned i Sør-Varanger i Øst-Finnmark på 1880-tallet: *Finland er bak oss, Norge er vårt land*. Sitatet vitner om besteforeldrenes bevissthet om hvordan fortiden lå i én nasjon, fremtiden i en annen. Fra å være borgere i Finland var de blitt borgere i Norge. Men fremdeles snakket de finsk til daglig og hadde nære slektninger og kulturell samt geografisk opprinnelse i Finland. Var de da fortsatt finner eller blitt transformert til nordmenn eller kvener? Spørsmålet hadde ulike svar den gang alt etter hvem som svarte. Hva så med deres etterkommere i dag, er de finner, nordmenn og/eller kvener? Også dette spørsmålet har ulike svar. Svarene er blant annet knyttet til oppfatninger om geopolitiske grenser og begrepene *nasjon*, *nasjonalstat* og *stat*. Videre er det et spørsmål om forståelsen av etnisitet og dens betydning for kategorisering av folk. Til sist er svarene et spørsmål om tid og rom og som inngår i ulike kontekster. Følgelig kan vi ikke ta for gitt at finsktalende innvandrere fra ulike steder i Finland (/Sverige) til ulike steder i Norge og til ulik tid oppfattet seg og ble oppfattet på samme vis. Tilsvarende gjelder deres etterkommere.

Artikkelen bygger på min doktorgradsavhandling fra år 2007 med materialinnsamling i Bugøynes, Neiden og (søndre) Pasvik, alle i Sør-Varanger kommune, i perioden 2004 - mai 2005.¹ Med utgangspunkt i empirisk materiale fra tre steder i Sør-Varanger skal jeg skissere utviklingen av etnisk selvforståelse og identifikasjon hos dagens etterkommere av finske innvandrere på 1800-tallet, og hvordan disse har vært påvirket av politiske krefter.

Den 'rene' og innvandrereren

Under nasjonsbyggingen i Europa fra 1800-tallet rådet tanken om ett folk med ett språk innen ett territorium. Folket, språket og landområdet ble betraktet som tre sider av samme sosiokulturelle, lingvistiske og geografiske tilhørighet og identitet, som igjen begrunnet nasjonale grenser.² Tankegangen som for øvrig ikke

er enestående verken for Europa eller 1800-tallet, medfører en idé om hvem som 'egentlig' tilhører hvor og med hvem. Når folk migrerer og krysser en nasjonal eller territoriell grense, oppstår ofte spørsmålet om 'ektheten' i deres tilhørighet i det nye geografiske området og/eller blant folk med annet språk og kultur. Immigrantenes identitet kan oppfattes som 'uren' (jf. Douglas 1997), noe ubestemt som faller utenfor etablerte, sosiale kategorier i det nye landet. Slik symbolsk 'urenhet' kan overføres til migrantenes etterkommere ved at det påpekes at deres 'opprinnelige' språk, slekts- og kulturhistorie var på fremmed jord, at de skiller seg ut kulturelt eller at de kan ha fått "blandet blod" gjennom foreldres interetniske gifte.

De er heller ikke 'rene' medlemmer av det hjemlandet som deres foreldre forlot. Hvor lenge de selv, det nye eller gamle landet betrakter dem som verken helt det ene eller annet eller noe nyskapt, er et empirisk spørsmål. Og her støter vi på begrepene *stat* versus *nasjon* og til hvilken grad statsborgerskap innebærer en felles identitet overordnet nasjonale (forstått som kulturelle eller etniske) tilhørigheter.³

Under den norske nasjonsbyggingen ble de finske innvandrerne betraktet som fremmed "nationalitet" eller "rase" av norske myndigheter og ble slik sett holdt utenfor den nasjonale kategorien nordmenn selv om de var innenfor den geopolitiske grense og ble norske borgere, om under en svensk konge til 1905 og først deretter et norsk kongehus.⁴

Fra annen halvdel av 1800-tallet fikk den nasjonalromantiske idéen en parallell ideologi i sosialdarwinistisk evolusjonsteori som plasserte nasjoner eller folkegrupper i sosioøkonomiske og teknologiske utviklingstrinn der eksempelvis fast bosted var rangert høyere enn nomadisk eller syklisk flytting. Ut fra slik tankegang ble finnene rangert som fastboende og i stor grad jord- og skogbrukere, fiskere eller gruvarbeidere på høyde med nordmenn. Samtidig var de ikke nasjonalt norske og derfor mindreverdige nordmenn. Finnenes lavere sosiale status var med andre ord et spørsmål 'ekte' og 'ren' tilhørighet i landet.

Innvandringen til, eller nærmest koloniseringen av Sør-Varanger var spesiell fordi den omfattet både norske samer, finner og nordmenn og gikk til et geografisk område som ble erklært norsk land først i 1826. Til da hadde storparten av dagens kommune vært under russisk jurisdiksjon og anerkjent som de russiske skoltesamenes landområde (Andresen 2005, Niemi 1994). Frem til 1906 utgjorde finner og samer en lik andel av en dominerende demografisk majoritet men ble like fullt betraktet som minoriteter relatert til landets befolkning.⁵ Språkkulturelle minoriteter var ille nok for myndighetene, men her var de også en grensebefolkning som skulle markere og 'forsvare' det nyervervede territoriet mot Russland i øst og Finland i sør.

Einar Niemi (2005:70-73) nevner fem karakteristika for grenseregioner og som samstemmer med situasjonen i Sør-Varanger:

- geografisk langt fra statens indre regioner eller hovedstad, altså en periferi
- den yngste del av statens territorium
- bosatte etniske minoriteter som enten migrerer over grensen, har immigrert fra et naboland eller har slektninger på "den andre siden"

- ble tidlig betraktet som en "frontier" eller åpent land
- asymmetri mellom frykten hos sentrale myndigheter for at området skal bli 'overtatt' av naboland og avvisning av slike potensielle farer hos den angjeldende befolkningen selv

For sentrale myndigheter er det ofte påtvingende å sikre seg kontroll over grenseminoriteter. Da er utdannings- og religionsinstitusjoner gode medier for assimilering av minoritetene blant annet gjennom språkskifte (jf. Lindgren 2005). Fra 1880-årene ble dette merkbart, og språkminoriteter skulle snakke norsk for slik å 'bli' norske og implisitt lojale borgere. Det ble videre tatt initiativ for å få norsk bosetting i utsatte grenseområder, og det ble satt begrensninger i jordsalgsloven knyttet til "nationalitet" og beherskelse av norsk språk.⁶ Loven fikk imidlertid mindre til ingen betydning for finsktalende jordbrukere i Sør-Varanger sannsynligvis fordi utøvende myndighetspersoner fulgte pragmatiske hensyn fremfor lovens bokstav. Finnene viste seg vel så skikket som nordmenn til å tåle de harde livsbetingelsene og berge seg og dyr. Det interessante her er hvordan myndighetene anså språk som diakritisk tegn på nasjonal tilhørighet.

Nasjonal, forstått som etnisk, identitet innebærer således et valg om hvilke egenskaper skal inkluderes eller ekskluderes som avgjørende kjennetegn for gitte grupper. Det må skapes en kategoriserende grense basert på *likhet* med noen og *ulikhet* mot noen andre. Hvilke kriterier som legges til grunn, varierer i tid og rom og kan dertil være forskjellige sett fra gruppen selv og fra andre grupper. I innledningen til bokverket *Norsk innvandringshistorie* (Kjeldstadli 2003:12) presiseres at innvandring har alltid forekommet, og at etnisitet ikke er en stabil, iboende størrelse. Assimilasjon til annen gruppe er den største utfordringen til idéen om etnisk vedlikehold. Imidlertid kan en gruppes etnisitet oppfattes som stabil av gruppen selv men ikke av andre eller vice versa. I sin analytiske behandling av etnisitet vektlegger Fredrik Barth (1994[1969]) at det ikke er objektive, kulturelle forskjeller som skiller etniske grupper, men at gitte forskjeller gjøres dikotomiske. Når dikotomien markeres i sosiale relasjoner mellom (medlem av) grupper, skapes etnisitet. Slik kan vi kalle etnisitet et produkt av samhandling kjennetegnet ved markering av en relasjonell grense basert på oppfatningen om eksklusivt utelukkende sosiale kategorier. Et etnisk "vi" anses vesensforskjellig fra et etnisk "dere". Eksempelvis tilsier det at selv om finsk språk har vært et sentralt kulturelt kjennetegn på og for finnene/kvenene i Norge, kan den etniske forståelsen som finsk/kvensk vedbli selv om finsk språk er erstattet med norsk.⁷ Hvilke kriterier som legges til grunn for kategorisering, kan endres over tid. Ved innvandring kan både de som migrerer og de som mottar dem, forholde seg til motparten ut fra dikotomiske kriterier.

Betrakter vi forskjellighet fra en litt annen synsvinkel, kan vi skille mellom horisontal og vertikal ulikhet (Eriksen 2007). Med horisontal forskjellighet følger likeverdighet, en aksept av ulikhet uten at den dermed indikerer rangering av sosiale gruppestatuser. Vertikal forskjellighet derimot signaliserer ulikeverd, et hierarki av statuser. Bruker vi slikt perspektiv på etnisk forskjellighet, vil den vertikale kunne tilsvare Barths fokus på dikotomi som avgjørende for etnisk gruppedannelse.

Max Weber (1997[1922]) på sin side skilte mellom etnisk medlemskap som her tilsvarer horisontal forskjellighet, og politisering av etnisk gruppedannelse for å oppnå makt og som her kan forstås som markering av vertikal forskjellighet.⁸ Hierarkisering av etniske eller rasemessige gruppestatuser vil nødvendigvis innebære politikk, en maktkamp om gitte materielle og/eller immaterielle ressurser og verdier. Der er ingen automatikk i hvilken part, innvandrene eller 'urbeboerne', som har, for ikke å si tar, den høyere status ved å markere ulikeverd og symbolsk, materiell og/eller militær overmakt, eller hvorvidt de betrakter hverandre som likeverdige parter.

Det nasjonalistiske og evolusjonistiske syn på de tre sentrale, etniske gruppene i nord innebar at finnene ble rangert under nordmenn men over samer og uaktet hvilken økonomisk situasjon de måtte stå i.⁹ Men jo mer norskspråklige finnene ble, jo mer ble de oppfattet som norsk assimilert og tilsynelatende glemt qua etnisk minoritet. Imidlertid skulle samisk etnopolitikk fra 1970-tallet og dernest kvensk sådan fra slutten av 1980-tallet gjenoppvekke formell rangering basert på territoriell og etnisk tilhørighet.

Analytisk kan vi snakke om tre nivå for etniske prosesser (Barth 1996:183ff), mikro-, mellom- og makronivå. Makronivå består bl.a. annet av statens politikk for etniske grupperinger og byråkratisk kontroll av rettigheter; mellomnivå bl.a. av prosesser som skaper fellesskap og mobiliserer grupper, et felt for lederskap og retorikk; mikronivå modellerer bl.a. prosessene som skaper erfaring og fører til identitetsdannelse, det viser til personer og mellommenneskelig samhandling (ibid.:184). Nivåene er ikke objektivt adskilte men står i innbyrdes forbindelse med hverandre. Følgelig kan også kategoriseringer, identitetsforståelse og vektlegging av etnisitet på de ulike nivå samsvare eller divergere og endres over tid. Så gjelder for utviklingen i de tre tidlige kalte "kvænkoloniene" Bugøynes, Neiden og Pasvik.

Historiske kontekster

De tre ovennevnte stedene var tilnærmet ubebodde da finnene slo seg ned fra 1830-40-årene og til rundt 1900, med tyngden av innvandring mellom 1860 og 1880 (jf. Qvigstad 1981[1926], 1920, Wessel 1991[1902]). Den lange Pasvikdalen i øst hadde vært den russiske Pasvik-siidaens område, og nå gjensto bare enklaven Boris Gleb med kirke på norsk side av grenselva samt gitte fiskerettigheter.¹⁰

I Neiden litt lenger vest hadde den russiske Neiden-siidaen sin faste vår- og sommerby inklusiv et lite gresk-ortodoks kapell ved Neidenelvas bredd, og noen sjøsamer bodde nærmere elvemunningen (jf. Wikan 1995). Bugøynes helt vest, en liten landtunge mellom Varangerfjorden og Bugøyfjorden, var fra gammelt regnet som norsk. Her bodde enkelte samer og nordmenn samt en russer, og i 1846-47 etablerte et handelshus i Vadsø et helårig fiskeoppkjøp med handelsrettigheter.

Naturlandskapet på de tre stedene var ganske forskjellig noe som igjen tilsa ulike bosettingsmønstre og hovednæringer. I Bugøynes måtte man plassere hus ganske tett på sand og stein med hav på tre kanter og fjell på fjerde. Stedets økologiske ressurser lå i havet, så her var man fullkomment avhengig av fiskeri inklusiv havlaksefiske om sommeren. Men midt på 1880-tallet åpnet en finne handel, en butikk som skulle bestå

og vedbli i slekten et sekel til ende.

Ved århundreskiftet var Bugøynes kommunens største fiskevær og eneste landsby.¹¹ All person- og varetransport til/fra bygda måtte foregå med båt eller over farlig fjell, veiforbindelse til resten av landet kom først i 1962-63. Neiden derimot var en elvedal med fortrinnsvis løvtrær. Elva med opphav i Finland slanget seg fra finskegrensen til Neidenfjorden, i rett linje to mil lang. Bosetting fant sted på begge sider av elva, stedets transportåre på langs og tvers. Her drev en havfiske, jordbruk og et lukrativt elvelaksefiske om sommeren. Bøndene i Neiden (og Jarfjord, fortrinnsvis en samisk og norsk bygd lenger øst) skulle bli kjent for godt kretturhold. Neiden kunne nås med båt og vinterstid også med reinskyss. I Pasvikdalen endte den sibirske taiga. Dalen var stor og tett barnålsskog, endog mye urskog, og Pasvikelva hadde mange fosser og stryk, så her var det lenge tungt og vanskelig fremkommelig. I motsetning til de andre stedene gikk den finske bosettingen i Pasvik parallelt med norsk sådan, men flere norske kolonister måtte gi opp under de harde livsvilkårene (Wikan 1980). Havfiske var utelukket, likeledes elvelaksefiske fra litt sør for Boris Gleb, men Pasvikelva ble utnyttet sommer som vinter for ferskvannsfisk. Det var jordbruk man måtte satse på, for mange også gårdsreindrift, og skogsdrift skulle bli en viktig vintergeskjeft.¹²

Næringspråket på samtlige steder var finsk, inklusiv i tømmer skogen og eksklusivt på norske gårder i Pasvik. Bygdespråket var gjennomgående finsk til etterkrigsårene, så også hjemmespråket i finske familier. Inngiftede samer måtte kunne finsk for å delta sosialt. Finnene var i stor grad læstadianere, leste tekster og sang salmer på finsk som foruten å være deres ”hjertespråk” også ble ansett som et *lingua sacra*.¹³

At finsk språk kunne dominere på de fleste livsområder og bli beholdt såpass lenge, skyldtes flere faktorer. Viktigst var nok de demografiske forholdene. Eksempelvis fikk Neiden sin første bosatte nordmann, en skolestyrer, så sent som i 1886. Og før finnene behersket nok norsk, giftet de seg endogamisk, dvs med andre finstalende, og ofte fra samme bygd. Så var det heller ikke enkelt kommunikasjonsmessig å farte vidt omkring på let etter ektefelle. Dette er grunnen til at folk fremdeles sier om eget sted at *alle e i slækt*. En mer indirekte faktor var finnenes selvoppfatning. De betraktet seg som like dyktige nordmennene unntatt i det å beherske norsk som de for øvrig klarte seg utmerket uten i det daglige. For dem var det ingen skam verken å være av finsk bakgrunn eller å snakke finsk. Å utgjøre et demografisk flertall ga moralsk styrke. Vi kan heller ikke se bort fra betydningen av læstadianismen som vektla egen gudstro som den eneste rette, materiell nøysomhet, fordømmelse av alkohol og overklassens luksus underforstått moralsk tøylessøhet.

Videre var der knapt nok konkurranse om økologiske ressurser mellom stedenes etniske grupper selv om det oppsto rettslige tvister både i Neiden og Pasvik. I Neiden gjaldt de elvelaksefisket, i Pasvik økologiske ressurser på de to sider av elva, og begge steder med konstallasjoner på tvers av etnisitet men med flertall av finner (jf. Storaas 2007:kap. 4-5).

Under myndighetenes fornorskningpolitikk ble Sør-Varanger betraktet og behandlet som et språkblandet distrikt. Skoleelever skulle undervises på norsk, men samisk og kvensk kunne benyttes som hjelpespråk.¹⁴ Imidlertid kom de fleste lærerne sørfra og

heller få kunne finsk og/eller samisk. Også samisk var aktuelt i Neiden som var en større skolekrets enn selve bygda og derfor hadde en del elever med samisk morsmål.

Fortrinnsvis av hensyn til fornorskningen i grenseområder men også vanskelige kommunikasjonsforhold ble landets første statsinternat opprettet i Neiden og på Strand i Pasvik i 1905, et par år senere i Jarfjord. Mens elevene i Bugøynes hadde dagskole og kunne løpe ut av skoleområdet og snakke finsk når undervisningen var over, måtte barna i Neiden skolekrets og Pasvik bo på skolen i turnuser på 6-8 uker. Ifølge loven skulle påbudet om bare norsk språk overholdes døgnet rundt. Slik gikk det ikke. *Saman snakka samisk og vi finsk*, forklarte en eldre informant i Neiden. Og norsktalende barn i Pasvik lærte finsk av medelever som finsktalende lærte norsk av norsktalende. Lærere og internatansatte (hvorav flere var lokalfødte og tospråklige) kunne ikke være alle steder til en hver tid for å kontrollere barnas språkbruk. Mine eldre informanter husket at det var ”forbudt” å snakke finsk på skolen, men også at de snakket finsk seg imellom. Ingen husket at de fikk annen straff enn en påminning om loven når de ble tatt i å snakke finsk (Storaas 2007:kap.7). Men med den strenge gjennomføringen av undervisning på norsk, nådde myndighetene også frem med fornorskning av barnas foreldre.

Graden av minoritetspolitikk på makronivå varierte således alt etter stedets geografiske beliggenhet. Bare Pasvik var interessant for både statsinternat, jordsalgsloven, forskjellige institusjoner samt et befolkningsprogram kalt bureisingsprosjektet som skulle bli sterkt intensivert i 1930-årene (Wikan 1980). Gjennom støtte til bureisere, veibygging og skogsdrift var staten også direkte involvert i dalens næringsutvikling. Med andre ord var nasjonalitet qua etnisitet og språk, bosettingsmønster og infrastruktur et sentralt geopolitisk anliggende for myndighetene.

Språkets betydning

Generelt lærte finnene norsk gjennom familiære og andre sosiale relasjoner. De var kjent for å ha store barneflokker. For hvert eldre barn som gikk på skolen og kom hjem og strevde med lekser, lærte yngre søsken norsk av dem. Og innen samtlige unger var blitt elever, hadde også foreldrene lært norsk. Resultatet kunne bli at det ble hovedspråket mellom foreldre og barn selv om de voksne opprettholdt finsk seg imellom.

For de eldste barna som bare kunne finsk når de begynte på skolen, var starten på skolegangen langt tyngre enn for de yngste som da hadde lært noe norsk. Parallelt innebar det at de eldste behersket mer og bedre finsk enn de yngste. Slik inngikk begge språk i familielivet. Dessuten fikk man stadig flere slektninger som hadde flyttet ut av bygda og som hadde måttet legge over til norsk og så fikk norsktalende barn. Med et søskenbarn på Kirkenes for eksempel måtte en lokaltboende snakke norsk selv når en hadde finsk hjemmespråk.

Tilsvarende kunne gjelde i bygda. Hadde man nordmenn som nærmeste eller eneste nabo, var det også viktig å kunne samtale med dem. Både barn og voksne kunne lære norsk gjennom nabo- og vennekontakt. På den annen side hadde man eksempelvis

besteforeldre eller andre nære slektninger som så å si bare snakket finsk og med hvem man måtte kommunisere på deres språk. Man måtte være mer eller mindre tospråklige og skifte språkkode etter sosiale relasjoner.

Frem til etterkrigsårene var den økende grad av tospråklighet lite preget av norske språkdomener med unntak av offentlige institusjoner og etter hvert sekulær møte- og organisasjonsvirksomhet hvor norsk var en selvfølge. Språkvalget fulgte person og situasjon, et fenomen jeg kaller relasjonelt språkmønster (Storaas 2007:181-183). Mønsteret var og er fremdeles gjennomgående for begge kjønn og i alle tre bygder. Det bygger på vane mellom partene. En kunne eksempelvis bruke finsk til eldre søsken og norsk til yngre, norsk til mor og finsk og norsk til far, finsk til to besteforeldre, begge språk til den tredje og norsk til den fjerde, og tilsvarende til naboer og venner alt etter relasjonell nærhet, partenes språkpreferanser og -kunnskaper. Men en finskspråklig relasjon kunne og kan også bli stadig mer norskspråklig. En eldre informant fortalte at hun og ektefellen hadde alltid snakket finsk sammen helt til de på sine gamle dager var gått over til norsk, ja nå ba de til og med til Gud på norsk!

Det motsatte skjedde da en annen eldre informant til sin forskrekkelse opplevde at den voksne sønnen plutselig snakket finsk til henne. Deres språkrelasjon hadde til da vært norsk. Selv om tospråklige parter endrer hvilken språkkode som skal prege relasjonen, så forblir mønsteret av relasjonelt språkvalg det samme. Relasjoners betydning er også tydelig for etterkrigsgenerasjonen som jevnt over vokste opp med norsk fra foreldre men likevel hørte mye finsk fra og mellom voksne. Da de gikk inn i lokalt næringsliv og/eller hadde omsorgsarbeid for den eldre befolkning, måtte de ofte kunne snakke finsk. I Bugøyenes på 1970-tallet for eksempel fikk en finlender som tok sesongarbeid i fiskeindustrien, og noen av dem, for øvrig bare kvinner, giftet seg inn i bygda. Disse fikk språklig betydning ikke bare for sin tospråklige ektefelle, deres barn og hans slektninger, men også for naboer, arbeidskolleger og venner. Økende gifte med enspråklige nordmenn, og da først og fremst kvinner, medførte hovedsakelig norsk hjemmespråk.

Lokalt fant den store språkomleggingen til norsk sted etter 2. verdenskrig. Den forklares ofte som et resultat av fornorskningspolitikken. Foreldre til etterkrigsgenerasjonen gjorde sitt beste for å snakke bare norsk til sine barn, for da ville ikke barna få det så tungt på skolen som de selv hadde hatt. Likevel mener jeg at den generelle samfunnsutvikling og moderne tid hadde stor betydning.¹⁵ Vektleggingen av norskkunnskaper gjaldt den oppvoksende slekt og deres fremtidige muligheter til bl.a. utdanning og arbeid andre steder. Selv fortsatte tospråklige foreldre å snakke finsk eller begge språk til andre voksne. Kodevekslingen fortsetter i dag, 100-160 år etter innvandringen, selv om den generelle tendensen går mot et språkskifte. På den ene side har hyppig codeskifte signalisert økende fornorskning, på den annen side har det opprettholdt finsk og kanskje først og fremst fordi det har fulgt personlige relasjoner.

I dag sier de gamle at *finsken dør ut med oss*, og de unge forteller at *finsken dør ut med gamlingsan*. Det merkes også i det som er igjen av primærnæringer. En

middelaldrende fisker som behersker begge språk godt, fortalte at han ikke kunne bruke finsk når han hadde yngre folk med seg i båten. En yngre reinskar forklarte at nå var det helst bare faste ord og uttrykk på finsk i reindriften, de unge hadde vokst opp med norsk morsmål. Like fullt, finsk snakkes og/eller forstås av flere (Storaas 2007:kap. 7-8).

Reiser vi til de tre stedene, vil vi finne få og små materielle tegn på gammel finsk kultur, vel og merke ser vi bort fra frittstående badstu og tradisjonen med *å gå i bad* som for øvrig er blitt et mer allment og moderne fenomen. Det er fortrinnsvis finsk språk, inklusiv etternavn, som forteller om en fortidig innvandring. Kirkegårdene med alle gravstøttene med finske etternavn, er bevisførsel nok.¹⁶ En norskenspråklig, ung mann av norsk og finsk ætt sa om egen bygd at den dag ingen snakket finsk, var ikke bygda lenger finsk. Språket markerer stedets identitet som annerledes enn en historisk sett samisk- eller norskspråklig bygd. Samtidig inngår bygda i Norge og det snakkes norsk. Slik har den også en norsk identitet. Ser vi stedets to identiteter som parallelle uttrykk til kodeskifte og språkomlegging fra finsk til norsk, henger de sammen som to sider av samme sak. Som den finske siden dominerte frem til krigen, har den norske fått økende vekt deretter. Dette tilsvarer tendensen i tospråkighet, fra finsk hovedspråk og norsk sidespråk, til norsk hovedspråk og finsk sidespråk. Gjennom det relasjonelle språkmønster har begge språk vært knyttet til nære personer og følelser og slik sett integrert i både person og sted.

Det tradisjonelle språkmønster har kunnet utvikle seg annerledes enn det Harald Eidheim (1994[1969]) beskriver fra en samisk og norsk bygd. Der snakket samer norsk i nordmenns påhør og samisk seg imellom (jf. også Bull 1995), dvs samisk ble et ”hemmelig” språk.¹⁷ For Eidheims informanter ble også samisk identitet ”hemmelig” og oppfattet som stigmatisert. Tilsvarende opplevelse av stigmatisk språk og identitet gjelder ikke for finsttalende og -ættede i mine lokaliteter.¹⁸ Hvordan makronivås assimilasjonsprosess og statushierarki slo ut på mikronivå, er et spørsmål om lokale kontekster.

Finsk, norsk eller kvensk?

På de tre stedene oppfattet man seg fra gammelt av som finlender/finne, *suomalainen* på finsk. Samtidig var man norsk qua statsborger. Statsborgerskapet skulle prinsipielt borge for likhet og rettigheter med andre borgere i landet men også stå for plikten til å rette seg etter landets lover. *Finland er bak oss, Norge er vårt land*, og dette innebar til sist nødvendigheten av å lære landets språk. Gjennom tilpasning til og utnytting av økologiske ressurser, adopterte finnene teknikker og redskap fra de andre etniske gruppene. Slik var de pragmatisk.

Noe av denne pragmatismen foruten borgerplikt samt økende integrering i regionale og nasjonale sammenhenger mener jeg gjenspeiles i holdningen til fornorskningen gjennom skoleverket og i den store språkomleggingen etter krigen. Å kunne norsk var nødvendig. Folk var også bevisste sin historiske bakgrunn og at de i så måte sto i en annen posisjon enn samer hva gjaldt ’opprinnelig’ tilhørighet. Derimot var de mindre bevisste at de var kvener.

Etnonymet eller gruppenavnet *kven* hadde i varierende grad blitt brukt av nordmenn, myndigheter og offentlige institusjoner.¹⁹ For finnene i Sør-Varanger virket det forvirrende ettersom de var kommet fra Suomi/Finland, og dertil nedsettende da det signaliserte en lavere sosial status. Kategorien kvener var dessuten ukjent, noe fremmed, og ble oppfattet som 'uren' relatert til egne kategorier av finner, nordmenn og samer. Disse kategoriene var basert på genealogi, språk og kultur. Sannsynligvis fordi finnene var demografisk sterke, kunne de enkelt avvise etnonymet som inngruppenavn. Mine eldre informanter hevdet jevnt over at det var *norskan* som sa *kven*, men uansett hadde ikke begrepet vært vanlig lokalt. Heller ikke lærere synes å ha brukt det til elevene under fornorskningsprosessen.

Etter krigen opprettholdt staten skoleundervisning på norsk, forholdt seg heller taust hva gjaldt kvensk/finsk etnisitet eller minoritetsstatus og betraktet folket som (nok) norskassimilert. Så kom avdukingen av innvandrere- eller kvenmonumentet i Vadsø i 1977 da Finlands daværende president, Urho Kekkonen, omtalte finnene som kvener, nemlig en annen etnisk kategori enn han selv tilhørte.²⁰

For flere informanter markerte dette starten på det de kalte "den siste tia", og da de så smått begynte å lure på "ka en kvæn e" og om de selv var kven. I 1987 ble Norske Kveners Forbund (NKF) stiftet, og dermed ble etnonymet etablert politisk som inngruppenavn, dog først med alternativet "finskættet" som senere ble utelatt. Både etnopolitikere og akademikere skulle nå bruke kvenetnonymet (eks. Niemi 1991, Saressalo 1998) og som tilsa at kvener var en egen etnisk gruppe, kulturelt forskjellig fra finner/finlendere, samer og nordmenn. Dette politiske mellomnivået var videre premissgiver for myndighetene i den formelle anerkjennelsen av kvener som en nasjonal minoritet i år 2000, og for kvensk som et eget språk i 2005.²¹ Motreaksjoner til etnonymet har fortrinnsvis kommet i Øst-Finnmark, tydeligst i Nord-Varanger. Det presiseres at man ikke er kvener men norskfinner eller nordmenn med finsk bakgrunn (jf. Pedersen 2006).

I begge leire deltar også finlendere, ikke minst i den kvenske. Mens den etnonymiske definisjonsmakten tidligere lå på makronivå, er den nå på mellomnivå. Mens myndighetene tidligere bare forholdt seg til mikronivå, har prosessene på mellomnivå innflytelse oppad til staten og nedad til mikronivå. Og mens folk lokalt tidligere kunne overse makronivås bruk av utgruppenavnet kven, kan de ikke forbli uberørt av den stendige markering av kvensk etnisitet fra mellomnivå.

Blant mine informanter rådet forvirring; hva var egentlig en kven? Mange og uaktet alder og kjønn trodde eller gjettet at en kven måtte være av finsk og norsk herkomst, ettersom etnonymet ble brukt i Norge (Storaas 2007:kap. 9). Eksogamisk (interetnisk) gifte var ikke noe ukjent fenomen fra Nord-Finland heller, men at avkommet skulle bli en tredje kategori, en ny etnisk gruppe, fordi de var av *blanda blod*, var ukjent. I alle fall for informanter som hadde *bare finsk blod i åran*, var kven i det minste et *kallenavn* eller verre, et skjellsord. Men nå leste og hørte de meget om kvener i media. Andre og tydeligst forskere hevdet at de var kvener, og forskere forventes å ha mer og bedre kunnskap enn 'vanlige' folk. Dessuten hørte man nå snakk om at kvener egentlig kom fra et fortidig Kvenland, med andre ord at man

alltid hadde vært kven, dvs en 'ren' kategori. Mangen informanter løste problemet med å trekke på skuldrene, *Jaja, så e æ vel kanskje en kvæn...*, men selv kalte de seg norsk og finsk, finskættet, finsk, norsk med finske aner og lignende, og noen kunne legge til samisk. De som kalte seg finsk (og norsk statsborger), var eldre, tospråklige og av finsk ætt på begge slektsider. For øvrig kunne andre med samme egenskaper vektlegge at de var norsk *med finske røtter*. Unge, norskspråklige oppfattet seg som norsk og var lite opptatt av slektskap. Ellers var der ingen klar sammenheng mellom språk, slektskap og selvbetegnelse.

Kvensk etnopolitikk har fulgt i fotsporene til samisk sådan i det å referere til den harde fornorskningspolitikken og medfølgende stigmatisering av etniske minoriteter. Assimilasjon til norsk identitet beskrives nærmest som en konsekvens av makronivås (og nordmenns) undertrykking og ikke et fritt valg. Følgelig fremstilles det som viktig at folk erkjenner og står frem med sin 'egentlige' etniske identitet. En helsides avisannonse fra kvenforbundet har overskriften "Kven er du? Er du kven?", og som siste oppfordring til å melde seg inn i NKF står, "Kvener ut av skapet" (Ruijan Kaiku 12.12.2008). Fordi det før var skammelig å være kven (eller same), er det nå en skam å ikke være kven (eller same), lyder argumentet. Videre imiterer mellomnivå det tidligere makronivå i skamlegging for å 'vinne sjeler', det bare snur skammen på hodet. Oppfordringer om ut-av-skapet er en befrielse for dem som har opplevd fornektelse av etnisk identitet, men til begrensning for dem som har en annen etnisk selvforståelse enn den etnopolitisk korrekte. Relatert til mitt materiale oppstår et problem med "ut av skapet". Spørsmålet er hvilket "skap"? Ikke har man oppfattet seg som kven, etnonymet har ikke vært i vanlig dagligbruk lokalt, og ikke har man følt skam over å være finsk/ha finsk bakgrunn men tvert om stolthet. For enkelte ville det å kalle seg kven heller være å tre inn i et skammens skap. Eventuell befrielse og da fra både finsk og norsk kulturelt hegemoni, har vært for dem som har vært tause om *den samiske biten* i slekten eller ikke våget å markere slik etnisitet ved å bruke samekofte lokalt.²²

Med kvensk og samisk etnopolitikk har mange tatt opp egen identitet til diskusjon med seg selv og andre. Hvilken kategori skal en plassere seg selv og andre i? Hvilken betydning har såkalt blodstilhørighet? Over tid har finske (inkl. finlandske), norske og samiske slekter blandet seg, og nå inngås dertil ekteskap med russere.²³ For noen er slik blanding *litt av kvært*, og der man eventuelt velger den brøkandelen "blod" man har mest av. Andre igjen kan markere den mindre brøkandel, særlig når den er samisk. Generelt forsto informanter begrepet etnisitet som å handle om genealogi, et essensielt fenomen og da i motsetning til et relasjonelt som i Barths (1994) definisjon av etnisitet. Samtidig var selvforståelse og tilhørighet et spørsmål om språk, kultur og landet de bodde i, hvor de *følte* de hørte til og var mest *hjemme*. Og den dypeste tilhørighet var til eget hjemsted, en bygd med både finsk og norsk historie. Variasjonene i hva den enkelte person vektla som viktigst, var like individuelt betinget som det relasjonelle språkmønster.

Kvenbegrepet var enklere å forstå for mine informanter når det ble brukt om språket. Kvensk språk ble oppfattet som å være *blanda med norsk*, det var ikke *rein*

finsk.²⁴ Flere mente at kvensk var ”sånn som vi snakke”, selv om de kalte det for finsk. Noen plasserte både kvener og kvensk språk lenger vest for egen bygd, og gjerne i Børselv i Vest-Finnmark som kan kalles et kvensk etnopolitisk og kulturelt senter. Som man i Sør-Varanger hadde tradisjon for å kalle seg finsk, hadde man også snakket finsk uaktet norske lånord. Tospråklige var klar over at deres lokalfinsk ikke helt tilsvarte dagens riksfinsk, men også at de kunne samtale med finlendere og gjøre seg vel forstått i Finland. Og jo mer kontakt de hadde med finlendere, jo flere nye ord kunne de legge til eget vokabular. Slik kunne de skille mellom de ord og den uttale de selv brukte og standardfinsk. Flere informanter av den eldre garde hadde opprettholdt skriftlig kontakt med slektninger i Finland og Amerika (USA). ”Æ skriv som vi snakke” forklarte enkelte, og det voldt angivelig ingen kommunikasjonsvansker. Jevnt over syntes det mer naturlig å betrakte egen lokalfinsk som en finsk dialekt fremfor et eget språk.

Politisering av status

Den nyvunne status som en nasjonal minoritet var ukjent og/eller likegyldig for informanter som ikke identifiserte seg personlig som kven. Flere uttrykte at de trengte ikke flere rettigheter enn de allerede hadde som norsk (statsborger). Dette var gjerne en direkte eller indirekte henvisning til samers særretter.

For noen informanter var det riktig at samer sto i en særklasse ettersom de utgjorde et urfolk, for andre var samers ”kravmentalitet” strukket for langt og blitt en irritasjon. I irritasjonen lå en bunn av stolthet, nemlig det etos som synes å ha preget de finske innvanderne og deres etterkommere, *vi klare oss*. Om meget hadde vært hardt, hadde man berget seg ut av trengsel, slit, fattigdom og fornorskingspress på egne ben.²⁵ Etoset kan kobles til det som for informanter fremsto som en naturlig assimilasjon til norskhet og da uten fornektelse av den historisk sett finske bakgrunn og for mange en etnisk finsk tilhørighet i varierende grad etter person. På et overordnet plan var de først og fremst norske og ikke innvandrere. Samtidig var innvandrerstatusen et historisk faktum og nå i motsetning til kategorien urfolk men ikke til statusen som nordmenn. Som det ikke var skamfullt å være finsk, var det heller ingen skam å være norsk, de to identitetene utfylte hverandre. Å være kven, ble heller oppfattet som en tredje og uklar identitet. Og hva skulle man bruke den til hvis en ikke ville ha spesielle rettigheter som minoritet?

Den tidligere etniske rangeringen av Nord-Norges befolkning kan sies å bestå qua stratifisering men har fått et nytt innhold gjennom mellomnivås politisering av etnisitet (jf. Storaas 2007:kap. 10). Med etniske minoriteter følger gitte grupperettigheter som rangeres etter type minoritet. Urfolk gjelder samer, dernest kommer kvener som en nasjonal minoritet og sist ordinære minoriteter eller nyere tids innvandrere. Såkalt etnisk norske er en nasjonal majoritet og står slik sett på sidelinjen til de tre minoritetskategoriene. Med kategorien nasjonal minoritet befestes en innvandringshistorie, en opprinnelse på fremmed territorium og en fremmed kultur. Kveners tilhørighet i landet er ikke like autentisk eller ’ren’ som nordmenns og samers. Følgelig består innvandrerstatusen, den har bare steget i gradene hva gjelder

formelle rettigheter. Teoretisk kan imidlertid det enkelte individ med finsk, samisk og norsk slektskap og biologisk betinget etnisitetsforståelse plassere seg statusmessig som henholdsvis nasjonal minoritet, urfolk og nasjonal majoritet.

Eksempelvis hadde noen av mine informanter meldt seg inn eller planla å registrere seg i sameregisteret for slik å kunne velge representanter til Sametinget. For enkelte handlet det om dypfølt identifikasjon av *den samisk biten* i slektstilhørighet, mens begrunnelsen hos flere var å motarbeide samepolitikere de oppfattet som *ekstremista* i krav om økonomiske og politiske særretter. Ens identitet var ikke lenger bare et spørsmål om statsborgerskap og genealogisk, kulturell eller selvopplevd tilhørighet men dertil telling av brøkdeler ”blod” alt etter slektskap, forvirring rundt meningsinnholdet i kvenetnonymet og diskurser om kulturelle, økonomiske og politiske rettigheter.

På mine spørsmål til informanter om selvbenevnelse og tilhørighet, ble det tydelig at svaret hadde vært opplagt og selvklart helt til de fikk spørsmålet. Noen uttrykte endog at det var forskere og ikke de selv som var opptatt av slikt. De visste hvem og hva de var og følte seg som. Men det var også klart at kvensk og samisk etnopolitikk hadde hatt og fikk økende innvirkning på den etniske selvforståelsen, i alle fall nok til at den ble diskutert og kvenbegrepet fleipet med, ”ja du vet, vi kvæna...”

Eksempelene fra Sør-Varanger viser at folk kan identifisere seg med andre benevnelser enn det/dem som brukes på makro- og mellomnivå om dem. I dette tilfellet har det også vært snakk om et etnonym som først var et utgruppenavn men er blitt et inngruppenavn uten at alle som kategoriseres under etnonymet, vet helt hva det betyr. Det vil si at de er usikre på kriterier for medlemskap i den etniske kategorien *kvener*. Kategoriseringen står i tilnærmet motsetning til den identitet informantene har erfart og utviklet gjennom sosialisering i det lokale miljø hvor de også har mange slektninger og historien om sine forforeldre. Denne tilhørigheten til folk, sted og landskap er en sentral del av deres helhetlige identitet og for mange den viktigste. Med andre ord er en kategori et sett av valgte kjennetegn som det enkelte individ ikke nødvendigvis kan eller må identifisere seg med. Ens opplevde identitet er mer og annet enn visse mer eller mindre ’formelle’ kriterier.

Videre viser eksemplene at etnisk identitet er en prosess og kan endres over tid, samtidig som assimilasjon til annen etnisk gruppe kan være ønsket og frivillig så vel som en politisk tvang. For å kunne forstå empiriske forskjeller mellom steder eller grupper må vi se de ulike prosesser på mikro-, mellom- og makronivå i sammenheng og hvordan de har påvirket og påvirker hverandre.

Ett av flere analytiske spørsmål i denne sammenheng er hvorvidt begrepene *kvener* versus eksempelvis *norsk med finske røtter* eller *finsk* tilsier samme etniske gruppe eller to grupper i et dikotomisk forhold (jf. Barth 1994). Mens kvenkategorien inklusiv dens nasjonale minoritetsstatus markerer en vertikal forskjellighet (jf. Eriksen 2007) fra både samer, såkalt etniske nordmenn og nye minoriteter, må den ikke-organiserte gruppen som flertallet av mine informanter tilhørte, sies å vektlegge en horisontal forskjellighet relatert til nordmenn. Betydningen av en fordums innvandring opprettholdes gjennom kvenkategorien samtidig som dikotomisk

forskjellighet fra finner i Finland markeres. Blant mine informanter besto et sterkere eller svakere bånd av fellesskap med finlendere, finsk språk og kultur. For mange var Finland et land hvor de følte seg ”hjemme” selv om Norge var deres hjem som de heller ikke ønsket å forlate.

Referanser

- Aadnanes, Per M. 1986: *Læstadianismen i Nord-Noreg*. Oslo: TANO
- A.S.Aarekol, Lena 2007: Å kle seg kvensk. I Anna-Riitta Lindgren, Einar Niemi, Marit Anne Hauan, Leena Niiranen og Trond Thuen (red.) *Kvener og skogfinner i fortid og nåtid*. Tromsø: Skriftserie fra Institutt for historie, Universitetet i Tromsø. No 9.
- Andresen, Astri 1989: *Sii'daen som forsvant. Østsamene i Pasvik etter den norsk-russiske grensetrekningen i 1826*. Kirkenes: Sør-Varanger Museum 2005: States Demarcated – People Divided: the Skolts and the 1826 Border Treaty. In Tatjana N. Jackson, Jens Petter Nielsen (eds.) *Russia – Norway. Physical and Symbolic Borders*. Moscow: Languages of Slavonic Culture.
- Anttonen, Marjut 1999: *Etnopolitikk i Nord-Norge*. Sammendrag på norsk i: *Etnopolitiikka Ruijassa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 764. Vammala: Vammalan Kirjapaino Oy.
- 1998: The dilemma of some present-day Norwegians with Finnish-speaking ancestry. In: *Acta Borealia* 1-1998.
- Barth, Fredrik 1996: Nye og evige temaer i studiet av etnisitet. I Fredrik Barth *Manifestasjon og prosess*. Oslo: Det Blå Bibliotek, Universitetsforlaget.
- (ed.) 1994[1969]: Introduction. In *Ethnic Groups and Boundaries*. Oslo: Pensumtjeneste/Universitetsforlaget.
- Bull, Tove 1995: Language maintenance and loss in an originally trilingual area in North Norway. In *International Journal of the Sociology of Language*. 115.
- Dahl, Helge 1957: *Språkpolitikk og skolestell i Finnmark 1814 til 1905*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Douglas, Mary 1997 [1966]: *Rent og urent. En analyse av forestillinger om urenheter og tabu*. Oslo: Pax Forlag.
- Drivenes, Einar-Arne og Niemi, Einar 2000: Også av denne verden? Etnisitet, geografi og læstadianisme mellom tradisjon og modernitet. I Øyvind Norderval og Sigmund Nettet (red.) *Vekkelse og vitenskap. Lars Levi Læstadius 200 år*. Tromsø: Universitetsbiblioteket i Tromsøs skriftserie Ravnetrykk Nr 23.
- Eidheim, Harald 1994[1969]: When Ethnic Identity is a Social Stigma. In Fredrik Barth (ed.) *Ethnic Groups and Boundaries*. Oslo: Pensumtjeneste/Universitetsforlaget. 1977: Assimilation, Ethnic Incorporation and the Problem of Identity Management. I Harald Eidheim: *Aspects of the Lappish Minority Situation*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Eriksen, Thomas Hylland 2007: Mangfold versus forskjellighet. I Øyvind Fuglerud og Thomas Hylland Eriksen (red.) *Grenser for kultur? Perspektiver på norsk*

- minoritetsforskning*. Oslo: Pax forlag A/S.
- Eriksen, Knut Einar og Niemi, Einar 1981: *Den finske fare. Sikkerhetsproblemer og minoritetspolitikk i nord 1860-1940*. Oslo-Bergen-Tromsø: Universitetsforlaget.
- Hyltenstam, Kenneth og Tommaso Milani 2003: *Kvenskans status*. Utredning. Centrum för tvåspråkighetsforskning. Stockholms universitet.
- Karikoski, Elin Vanja 1995: *Olen Karikoski, miksi? – Navnet mitt er Karikoski, hvorfor? Finske slektsnavn i Sør-Varanger i lys av finsk slektsnavntradisjon, slektsnavnforskning og fornorskningsprosess*. Hovedfagsoppgave i finsk språk. Universitetet i Tromsø: Institutt for språk og litteratur.
- Kjeldstadli, Knut (red.) 2003: Innledning. I *Norsk innvandringshistorie*. Bind 1. Oslo: Pax Forlag.
- Lane, Pia 2006: *A Tale of Two Towns. A comparative Study of Language and Culture Contact*. Acta Humaniora, Faculty of Humanities, University of Oslo.
- Lindgren, Anna-Riitta 2005: Om truede språk og språklig emansipasjon på Nordkalotten. I Gulbrand Alhaug, Endre Mørck, Aud-Kirsti Pedersen (red.) *Mot rikare mål å trå. Festskrift til Tove Bull*. NOVUS Forlag.
- Lunde, Aage, med bidrag av Povl Simonsen og Ørnulf Vorren 1979: *Sør-Varangers historie*. Kirkenes: Sør-Varanger Kommune.
- Lundén, Thomas 2002: *Över gränsen. Om människan vid territoriets slut*. Lund: Studentlitteratur.
- Niemi, Einar 2005: Border Minorities between State and Culture. In Tatjana N. Jackson, Jens Petter Nielsen (eds.) *Russia – Norway. Physical and Symbolic Borders*. Moscow: Languages of Slavonic Culture.
- 2004: Kvenene – innvandring og kulturmøte. I Ola Alsvik (red.) *Kulturmøter. Lokalsamfunnet, lokalhistorien og møtet med det fremmede*. Oslo: Norsk lokalhistorisk institutt.
- 1994: Østsamene – ressursutnyttelse og rettigheter. I *NOU* 1994:21. Oslo.
- 1991: Kven - et omdiskutert begrep. I: *Varanger Årbok*. Pedersen, Nils Petter
- 2006: Finsk eller kvensk? Kronikk i avisen *Finnmarken* av 21/04/06.
- Qvigstad, Just 1981[1926]: Bosætningen i Sør-Varanger før 1870. *Tromsø Museums Årshefter* 48 (1925) Nr. 3. Opptrykk Kirkenes 1981.
- 1920: Den kvænske indvandring til Nord-Norge. *Tromsø Museums årshefter* 43. Tromsø.
- Robertsen, Lise 1997: «Den allra nakne klippstrand». En case studie av Bugøyenes 1860-1900. Universitet i Tromsø: Hovedfagsoppgave i historie.
- Rushfelt, Reidun 1993: Kvenske kvinners status i forhold til norske kvinner med hovedvekt på Vadsø. I: «De vaska både hygga og «livet» ut av sine hjem, men de gjorde deti beste mening!». Alta: NKF og HiF.
- Sandmæl, Kristine 1999: Gjenfødselsens sted. ”De førstefødte” og dåpen. I Frode Wigum og Svein Malmbekk (red.) *Vårherres verden. En bok om kirke og gudstro i Nord-Norge gjennom 1000 år*. Oslo: Den norske kirkes presteforening.
- Sivertsen, Dagmar 1955: *Læstadianismen i Norge*. Oslo: Forlaget Land og Kirke.
- Saessalo, Lassi 1998: Grunnlaget for en egen kvensk etnisitet i Nord-Norge med

- bakgrunn i den kvenske minoritetens språk, historie og kultur. I: Guttormsen, Helge (red.) *Kvenenes historie og kultur*. Nord-Troms Historielag.
- Storaas, Kari 2007: *Finland er bak oss, Norge er vårt land. Konteksters betydning for etniske endringsprosesser i Sør-Varanger*. Avhandling for Ph.D. Institutt for sosialantropologi. Tromsø: Universitetet i Tromsø.
- 2001: *Samhold i grenseland*. Hovedfagsoppgave. Oslo: Sosialantropologisk institutt, Universitetet i Oslo.
- Stortingsforhandlinger 1936: 1936. 7 juli – Lov um folkeskulen på landet.I: *Forhandlinger i Odelstinget nr. 90. Åttende del*.
- Stortingsmelding nr.15 2000-2001: *Nasjonale minoriteter i Noreg - Om statleg politikk overfor jødar, kvener, rom, romanifolket og skogfinnar*. Oslo: Kommunal- og regionaldepartement.
- Thuen, Trond 1995: *Quest for Equity. Norway and the Saami Challenge*. Canada: ISER.
- Tønnesen, Sverre 1972: *Retten til jorden i Finnmark*. Institutt for offentlig rett –skrift nr 3. Oslo: Universitetsforlaget.
- Weber, Max 1997[1922]: What is an ethnic group? In Montserrat Guibernau and John Rex (eds.) *The Ethnicity reader. Nationalism, Multiculturalism and Migration*. UK: Polity Press.
- Wessel, A.B. 1991[1902]: *Fra vor grændse mod Rusland*. Kirkenes: Sør-Varanger Museum.
- Wikan, Steinar 2003: Reindrifutviklingen. I Sør-Varanger Historielag (red.) *Sør-Varanger 1826-1906. Fra fellesdistrikt til lokalforvaltning*. Kirkenes.
- 1995: *Grensebygda Neiden. Møte mellom folkegrupper og kampen om ressursene*. Nordkalott-Forlaget, Sør-Varanger museums forlag.
- 1980: *Kolonisering og bureising i Pasvikdalen*. Oslo: Tiden Norsk Forlag.

(Endnotes)

1. Metoder for materialinnsamling behandles i avhandlingens kap. 6. Her kan nevnes deltakende observasjon og relativt standardisert intervju med 71 personer på 18 år og eldre fordelt på begge kjønn og de tre bygdene, alle med en eller to direkte slektslinjer til finsk(e) innvandrer(e) til stedet. Takk til førsteamanuensis Jorun Bræck Ramstad for kommentarer til artikkelen.
2. Se Lundén (2002:10-11) for en kommentar til tanken om statsnasjonalisme versus kultur- eller etnonasjonalisme og hvordan de ofte sammenblandes i begrepet nasjonalstat.
3. Thomas Lundén (2002:11) viser til Finlands strategi ved å kalle alle borgere finlendere som igjen består av finner, svensker, samer osv.
4. Den norske kongen var imidlertid dansk og dronningen engelsk, ironisk nok innvandrere.
5. For befolkningstabeller se Storaas (2007:38-42), Wikan (1980:31). I 1906 startet gruvedrift ved A/S Sydvaranger i Kirkenes – Bjørnevatn. Arbeiderne skulle hovedsakelig være (etnisk) norske (jf. Eriksen og Niemi 1981), følgelig fikk en snart en norsk befolkningsmajoritet i kommunen, da konsentrert i Kirkenes.
6. Mest kjent er "kvenklausulen" av 1876 som innebar at første kjøper av en eiendom ikke kunne overdra den til andre enn livsarvinger uten amtmannens samtykke. Dette var for å forhindre at kvener/finner overtok gårder som norske jordbrukere ikke maktet å drive. I en ytterligere innskjerping av 1902 het det at bare norske statsborgere som var en skikket befolkning som kunne lese og skrive det norske språk og brukte det til daglig, fikk kjøpe jord. (jf. Tønnesen 1972). Etter mislykkede forsøk på norsk bureising i Pasvikdalen i annen halvdel av 1800-tallet, igangsatte myndighetene et stortilet prosjekt i 1930-årene. Ved første utdeling av bureisingstøtte ble den gitt til 93 søkere hvorav 18 var fra Pasvik og blant dem 6 med finsk etternavn (Wikan 1980).
7. Her skilles mellom finne (eller finsk, oversatt fra inngruppenavnet *suomalainen*), kven (norsk betegnelse på tidligere finsktalende innvandrere, nå det formelle inngruppenavn) og finlender (født i Finland). I Sør-Varanger har inngruppebetegnelsen tradisjonelt vært finne/finsk på norsk.
8. For en diskusjon om begrepene likhet og likeverd, se Thuen (1995). Harald Eidheim (1977) bruker begrepene dikotomisering og komplementarisering om hvordan en etnisk gruppe kan markere ulikhet overfor andre grupper og samtidig vektlegge at den er likeverdig med dem.
9. Sosioøkonomiske og kulturelle klasseforskjeller blir ofte oversett i diskursen om den tidligere etniske rangeringen i nord. I alle fall langs kysten kunne befolkningen deles i en norsk overklasse bestående av myndighetspersoner og handelshus, mens underklassen besto av både nordmenn, samer og finner. I indre Finnmark var store reineiere en reell overklasse og hadde generelt en klar sosial status over elve- og sjøsamene. Vadsø by i Øst-Finnmark hadde en stor finsk befolkning som var overveiende sysselsatt som fiskere og dermed en lavklasse (Rushfelt 1993). I Sør-Varanger fikk den tradisjonelle overklassen et tillegg av høyere funksjonærer i gruvedriften A/S Sydvaranger fra 1906 og med sete i byen Kirkenes, samtidig også en underklasse av til dels svært fattige, norske industriarbeidere. Blant fiskere, jord- og skogbrukere samt reineiere i kommunens distrikt hvor brorparten av finner og samer bodde, rangerte man hverandre etter dyktighet (jf. Storaas 2007). Med andre ord var der ikke et opplagt samsvar mellom offentlig, etnisk baserte sosiale statuser, økonomiske klasser og lokale statuser.
10. Grensedragningen fra 1826 mot Russland gikk i hovedsak i den store Pasvikelva og deretter den lille Grense-Jakobselv til ut i havet. Neiden-siidaen forble i Norge, men deres høst- og vinterboplasser ble liggende på finsk side av den nye grensen. Pasvik-siidaen beholdt visse fiskerettigheter på norsk side og som opphørte i 1924 da Norge betalte Finland 12.000 norske gullkroner som en kompensasjon. Pengene skulle komme skoltene til gode (Andresen 2005, 1989). Finland var et storfyrstedømme under Russland fra 1809 til 1917 da det ble selvstendig, og i 1920 fikk landet en 'korridor' til Ishavet på østsiden av grenseelva, kalt Petsamo (rus. Petchenga). Skolte-siidaene i dette området kom da under finsk styre, og flere av folket ble sammen med den finske befolkningen der endelig evakuert til Finland i 1944 da 'korridoren' igjen ble russisk, dvs under Sovjetunionen.
11. For beskrivelse av finsk boligbygging og landsbydannelse, se Niemi (2004). For Bugøynes se Robertsen (1997) og Storaas (2001).
12. Bortsett fra skogsteiger for felling av trær til privat bruk, var skogen statseid. Statens skog inngikk avtale med hesteeiere som igjen kontraherte en-to hoggere til tømmerhogst på angitt område og til avtalt pris. Det blir sagt at samtlige av dalens menn, finske som norske, jobbet i skogen tre måneder vinterstid. Sommerstid ble tømmeret fløtet ned til elvemunningen hvor der var sagbruk. God fløteteknikk lærte man av skolte-/østsamene. I mellomkrigsårene da Finland hadde Petsamo, ble all logistikk besørget av handelsfolk

på finsk side av elva (Wikan 1980). For reindrift se Wikan (2003), tømmerindustrien og næringsliv for øvrig se Lunde (1979).

13. Læstadianismen har navn etter den svenske prest og botaniker Lars Levi Læstadius (1800-61) som virket i svensk Lappland. Den var pietistisk lutheransk og fikk sterk betydning også for finner og samer i Norge (se Aadnanes 1986, Drivenes og Niemi 2000, Sandmæl 1999, Sivertsen 1955). Bevegelsen skilte seg fra Kirken i synet på løsenøkelen, dvs hvordan oppnå tilgivelse og bli Guds barn. For Kirken gjaldt sakramentene, for læstadianismen syndsbejknelse og -forlatelse i menigheten (med unntak av Lyngrenningen).

14. Retten til kvensk hjelpespråk opphørte i 1936. Begrunnelsen var to-delt: a) kvener var innvandrere og hadde kommet frivillig til landet, dette i motsetning til samer som var urbefolkning, og b) stortingsrepresentant A.K. Mikkola (fra Neiden) fastholdt at ordet kvensk måtte erstattes av ordet finsk eller gå ut av lovteksten. Han hevdet at kvensk var et oppfunnet ord, folket var ikke kvener men finlendere kommet fra Finland og de snakket finsk (jf. Stortingsforhandlinger 1936). For tidlig skolehistorie i Finnmark se Dahl (1957).

15. Blant annet ble NRK etablert tidlig på 1930-tallet og brukt som et medium for å 'samle' Norge. Krigen med dens konsekvenser, ikke minst i Sør-Varanger, forsterket nasjonalfølelsen. Sosialdemokratiske idealer vekta likhet, og teknologier og kommunikasjonsmessig infrastruktur ble stadig videreutviklet. Man gikk inn i den moderne og sosialdemokratiske tid, og flere yrkesmuligheter enn i de tradisjonelle primærnæringer åpnet seg.

16. De opprinnelige navn er fornorsket i den forstand at de er gitt en skrivemåte etter norsk uttale (Karikoski 1995).

17. Også mine informanter kunne nevne finsk som et hemmelig språk, men da fordi foreldre/voksne snakket finsk når de ikke ville at deres (angivelig) norskspråklige barn skulle forstå hva de sa.

18. Jeg skiller mellom sosialt stigma, 'brennmerking' man ikke blir kvitt, og sosial skam som kan fjernes. I mine lokaliteter har skam vært forbundet med å *ikke snakke riktig norsk* eller *ikke riktig finsk*.

19. Navnet ble brukt av vikingen om folket i den nordlige del av Bottenviken, gjenopptatt på 1600-tallet som benevnelse på folk fra området. Det var også praktisk for å skille dem fra samer som ble kalt for finner, jf. navnet Finnmark.

20. Vadsø var kjent som "kvænbyen". Her bodde da også mange nordmenn som brukte utgruppenavnet kven.

21. Se Stortingsmelding nr 15 2000-2001 som gjelder fem nasjonale minoriteter. Om kvener sies også at det er opp til den enkelte person å kalle seg kven. For kvensk språk se utredning v/Hyltenstam og Milani (2003). Innen visse etnopolitiske kretser arbeides nå for å få kvener anerkjent som et urfolk i Norge og da med henvisning til et fordums Kvenland med et angivelig eget folkeslag. Man har konstruert en egen folkedrakt, kvendrakten (jf. Aarekol 2007), flagg gjenstår foreløpig. For en finskspråklig studie med kort sammendrag på norsk om kvensk etnopolitikk, se Anttonen (1999), dessuten Anttonen (1998).

22. Pesk, hodeplagg og *lukka* (skulderhette) var i sin tid det mest praktiske yttertøy på fjellet vinterstid og kunne derfor bli brukt av samtlige etniske grupper.

23. Russerne selv kan skille mellom russere, ukrainere, georgere, hviterussere osv..

24. Lingvisten Pia Lane (2005) med empiri fra Bugøynes viser hvordan norske lånord underordnes og bøyes etter finsk grammatikk. For øvrig benevner hun *bugøynesfinsken* som kvensk og finsken blant etterkommere av finske innvandrere til Kanada som finsk. Utvandringen til Kanada og Amerika (USA) gikk samtidig som til Øst-Finnmark.

25. Om ikke alle så mange innvandrere kom nærmest tomhendte fra nødsår, sult og overbefolkning i Nord-Finland. Noen vandret til fots eller på ski, andre hadde reinskys. Uansett hadde de lite materiell gods å ta eller kunne ta med. En informant nevnte at bestemoren hadde noen settepotet i lommen, de var familiens startkapital.